

بسم الله الرحمن الرحيم

ابزارهای محبت والدین به فرزندان در رشد و تعالی خانواده

سمانه سنجولی^۱

چکیده

خانواده رکن طبیعی و اساسی اجتماع و نعمتی از نعمت‌های پروردگار است که خداوند از جنس بشر برای انسان همسر و فرزندان قرار داده تا به باطل ایمان نیاورده و به نعمت خدا کفر نورزند، و پایه گذار بخش مهمی از سرنوشت انسان است و در تعیین سبک و خط مشی زندگی آینده، اخلاق، سلامت و عملکرد فرد در آینده نقش بزرگی بر عهده دارد. بنابراین محبت به کودکان از مباحث مهم و ضروری روانشناسی به شمار می‌رود که زنجیره محبت میان فرزند و والدین بهداشت روانی او را تامین کرده که امنیت روحی و عاطفی کودک نقش تعیین کننده ای در شخصیت و رشد کودک دارد. بنابراین پژوهش حاضر به روش توصیفی و تحلیلی و با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای، با هدف معرفی شیوه‌های ابراز محبت والدین به فرزندان در رشد و تعالی خانواده انجام گرفته است و در پایان به مواردی از قبیل حمایت عاطفی مناسب، ایجاد رابطه صمیمی با او، و وقت گذاشتن برای رفع نیازهای، در آغوش گرفتن فرزندان، بوسیدن، نوازش کردن، بازی کردن، بخشش و از خود گذشتگی، رسیدگی به فرزندان، مسئولیت دادن به فرزندان و توجه کردن به آنها رسیده است.

کلیدواژگان: ابزار، خانواده، شخصیت دادن، فرزندان، محبت، والدین

1. دانش پژوه مقطع سطح دو، حوزه علمیه خواهران، گنبدکاووس، ایران

خانواده رکن طبیعی و اساسی اجتماع و نخستین مدرسه و مهد اصلی تربیت است و به عنوان اولین کانونی که فرد در آن قرار میگیرد دارای اهمیت شایان توجهی است. اولین تأثیرات محیطی که فرد دریافت میکند از محیط خانواده است و حتی تأثیر پذیری فرد از سایر محیطها میتواند نشأت گرفته از همین محیط خانواده باشد. خانواده پایه گذار بخش مهمی از سرنوشت انسان است و در تعیین سبک و خط مشی زندگی آینده، اخلاق، سلامت و عملکرد فرد در آینده نقش بزرگی برعهده دارد.

خانواده، نعمتی از نعمت های پروردگار است که خداوند از جنس بشر برای انسان همسر و فرزندی قرار داده تا به باطل ایمان نیاورده و به نعمت خدا کفر نورزند: «وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنْ أَزْوَاجِكُم بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ» (نحل/۷۲). برخی از این خانواده ها، به دستور پروردگار عمل نموده و به یکتاپرستی روی آورده و روابط بین اعضای خانواده را بر اساس اندیشه توحیدی بنا نهاده اند که از آنها به «خانواده های متعالی» یاد می گردد. بنابراین، محبت به کودکان از مباحث مهم و ضروری روانشناسی به شمار می رود. زنجیره محبت میان فرزند و والدین بهداشت روانی او را تامین کرده و زندگی فرزند در کودکی به محبت والدین خلاصه می شود. روش های محبت به کودکان در شکل گیری تربیت اصولی آنها نقش مهمی دارد.

یکی از نیازهای مهم کودکان پس از مسائل زیستی، احساس امنیت عاطفی است؛ که به وسیله محبت کردن تامین می شود. محبت در سال های اولیه زندگی کودک، نقش مهمی در بهداشت روانی او دارد. محبت واقعی به این معناست که بی قید و شرط مهر خود را به او هدیه دهیم. کودک در سایه عشق، احساس ارزشمندی و مفید بودن می کند و مسائل خود را راحت تر با ما در میان می گذارد. تربیت پذیری کودک نیز زمانی تحقق می یابد که ارتباط بین والدین یا سرپرست با کودک محبت آمیز باشد. مادامی که تربیت کودک همراه با زبان محبت نباشد، اثرگذاری واقعی صورت نمی گیرد. همچنین عشق ورزیدن به کودک در جلوگیری از انحرافات اخلاقی او در آینده موثر است. تحقیقات انجام شده در این زمینه بسیار زیاد است که چند عنوان از آنها را بعنوان نمونه بیان میکنیم.

زهرا امیر حسینی در مقاله خود با عنوان اصول و شیوه های موثر در ارتباط والدین و فرزندان در زمستان ۱۳۹۰ با هدف تبیین اصول و شیوه های موثر ارتباط با فرزندان ضمن اشاره به انواع ارتباطات کلامی و رفتاری به اصول حاکم بر ارتباط موفق می پردازد عدم هماهنگی پیام های کلامی و غیر کلامی می تواند مانع ارتباط روشن و موثر بین افراد شود.

رضا علی نوروزی و ریحانه دادخواه در مقاله تحلیلی بر رویکردهای تربیتی محبت در زمستان ۱۴۰۳ از دیدگاه امام خمینی (ره) سعی شده که پس از بیان نحوه بروز محبت ذیل قوای نفسانی بر مبنای اندیشه امام به طور جداگانه سه رویکرد تربیتی افراطی و تفریطی و اعتدالی معرفی و تحلیل شوند.

مقاله ی رضا علی اکبری با موضوع نقش محبت در تربیت فرزندان در سال ۱۴۰۱ حاکی از این مطلب است که نیروی محبت در تربیت، نیرویی زمینه ساز، بازدارنده و برانگیزاننده است و اگر به اعتدال به کار گرفته شود، تأثیر شگرفی در نزاهت آدمی و تحقق تربیت کمالی دارد.

علی محمد میرجلیلی، معصومه خیاطیان یزدی در مقاله ای با عنوان انواع ابزار محبت به فرزند از دیدگاه قرآن و روایات با توجه به اهمیت محبت نسبت به فرزند در مسیر تربیت او، انواع محبت به فرزند را از نظر قرآن و سنت به روش توصیفی - تحلیلی مورد بحث قرار داده اند. یافته های این پژوهش نشان می دهد که در پرتو محبت کریمانه، فرزندان امید بیشتری به آینده می یابند.

علی محمد میرجلیلی و معصومه خیاطیان یزدی در مقاله ای با عنوان نقش و مرز محبت در تربیت کودک از دیدگاه قرآن، با مطالعه ی قرآن و احادیث معصومان علیه السلام درباره نقش و مرز محبت در تربیت فرزندان و چگونگی و میزان اعمال محبت نسبت به آنان بحث نموده اند.

پژوهش حاضر درصدد است که ابزارهای ابراز محبت والدین به فرزندان در مسیر رشد و تعالی خانواده را مورد بررسی قرار دهد؛ پژوهش حاضر از نوع کاربردی است به روش توصیفی - تحلیلی با مراجعه به منابع کتابخانه ای انجام می پذیرد.

اهداف کاربردی

پژوهش حاضر می‌تواند به والدینی که با محبت‌های نابجا یا با بی‌محبتی خود موجبات مشکلات فرزندان در آینده را فراهم می‌کنند کمک کند. نظام خانواده، یک نهاد اساسی و محوری در جامعه است و به عنوان هسته اولیه برای سایر نهادهای اجتماعی به شمار می‌رود. نظام خانواده کوچکترین واحد اجتماعی است که اساس و زیرساخت واحدهای بزرگ اجتماعی بشری به شمار می‌رود. افرادی که در این واحد کوچک اجتماعی رشد می‌یابند و تربیت می‌شوند به میزان رشد و شکوفایی شان سهم در واحدهای اجتماعی بزرگ انسانی دارند. افرادی که روزی به عنوان فرمانروای مقتدر و سیاستمدار سترگ، و مدیر نیرومند، و مبتکر توانا در جامعه ظهور می‌کنند، و مسؤولیتهای سنگین و خطیری را به عهده می‌گیرند، نظام خانواده و کانون گرم پدر و مادر تربیتگاه نخستین آنها است.

رشد و شکوفایی این نظام محبوب و بی‌بدیل، مرهون شناخت و رعایت دقیق حقوق هریکی از اعضای آن نسبت به یکدیگر است، همانطوری که نظامهای بزرگ اجتماعی، قوانین و حقوق خاصی خودش را در ارتباط با اداره و استحکام و رشد و بالندگی دارد، نظام خانواده نیز چنین است.

مهمترین رکن در نظام خانواده پدر و مادر، و زن و شوهر است که هرکدام از حقوق ویژه‌ای در ارتباط با یکدیگر و در ارتباط با فرزندان برخوردار هستند، رعایت این حقوق، رشته‌های پربار نظام خانواده را مستحکم می‌سازد. تأمین شرایط زندگی شیرین و شایسته و ایجاد محیط سالم و امن محصول ایمان و اعتقاد زن و مرد به قانون دینی و عمل بر طبق آن می‌باشد.

پژوهش حاضر ابزارهای محبت والدین به فرزندان در مسیر رشد و تعالی خانواده را بررسی نموده و در پایان بدین موارد رسیده است.

۱. اظهار محبت

یکی از ابزارهای محبت والدین به فرزندان در جهت رشد و تعالی خانواده اظهار کردن محبت به آنهاست. نیاز به محبت از نیازهای اساسی انسان به شمار می رود؛ همانگونه که انسان به آب و غذا نیاز دارد؛ به محبت نیز نیازمند است و بود و نبود آن، در تعادل روحی و روانی وی تأثیر فراوان دارد. روان شناسان بر همین اساس به ترسیم هرم نیازهای انسان پرداخته اند.

کودکی که در محیط گرم و محبت آمیز رشد کند، روانی شاد و دلی آرام و با نشاط و به تبع آن، جسمی سالم خواهد داشت. چنین فردی به زندگی امیدوار و دلگرم بوده، خود را در جهانی پرآشوب، تنها و بی یاور نمی بیند. از سوی دیگر، اظهار محبت به کودک از ابتدای وی به عقده حقارت جلوگیری می کند. کودکی که از محبت های گرم پدر و مادر محروم بوده، یا نیازش به محبت های آنان به حد کافی اشباع نشده است، نسبت به اطرافیان خویش و حتی پدر و مادر عقده نفسانی می یابد و در نتیجه، زمینه هرگونه فساد و انحرافی برایشان مهیا می شود. به اعتقاد کارشناسان امور تربیتی، تندخویی، خشونت، اعتیاد، افسردگی، نا امیدی و ... غالباً معلول عقده حقارتی است که در اثر کمبود محبت پدید آمده است. گاه فشارهای روانی تا بدانجا این اشخاص را آزار می دهد که دست به خودکشی می زنند. بسیاری از فرزندانی که از منزل فرار کرده اند، انگیزه خود را از فرار، بی توجهی و کم مهری پدر و مادر دانسته اند.

همانگونه که محبوب بودن از نیازهای اولیه انسان است، محبت نمودن از نیازهای اساسی او است. دوست یابی و برقراری روابط اجتماعی که به خصوص در سنین نوجوانی و جوانی شدت می گیرد، براساس همین رابطه متقابل میان افراد نیاز به محبت و نیاز به مهر ورزیدن شکل می گیرد. بنابراین اظهار محبت در رفتار، بازی، تفریح و شوخی در حد شأن کودک، به شرطی که حریم ها شکسته نشود، یکی از ابزار محبت است، پیامبر رحمت می فرماید: «مَنْ فَرَحَ ابْنَتَهُ فَكَأَنَّمَا أَعْتَقَ رَقَبَةً مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ وَ مَنْ أَقْرَبَ بَعِيْنِ ابْنِ فَكَأَنَّمَا بَكَى مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ» (شیخ حر عاملی، وسائل الشیعه، ج 21، ص 514) کسی که دخترش را خوشحال کند، مثل آن است که بنده ای از فرزندان اسماعیل را آزاد کرده باشد و کسی که پسرش را خوشحال کند، مثل آن است که از ترس خدا گریسته باشد.

می‌شوند، عزت نفس بیشتری دارند. افرادی که در کودکی احساس طردشدگی دارند، عزت نفس کمی هم دارند و دیدگاه آنها به خودشان منعکس کننده دیدگاه والدین آنهاست. فقدان محبت و پذیرش والدین باعث می‌شود کودکان احساس بی‌لیاقتی کنند.

در اسلام نیز اعتماد بنفس به عنوان یک پله در مسیر تعالی روحی و عرفانی برشمرده می‌شود و زمینه ساز سایر فضایل اخلاقی نظیر صداقت، شجاعت و عدالت است. توجه به این فضیلت، به ویژه در دوران معاصر، از اهمیت بالایی برخوردار است؛ زیرا اعتماد به نفس نه تنها در سازندگی شخصیت فردی مؤثر است، بلکه در تعاملات اجتماعی و موفقیت‌های کاری و تحصیلی فرد نیز نقش بسزایی دارد. اعتماد بنفس، به فرد کمک می‌کند تا با چالش‌های زندگی به شیوه‌ای سازنده و مثبت مواجه شود و باورهای محدودکننده را کنار بگذارد و به پتانسیل واقعی خود دست یابد. در نهایت، اعتماد به نفس نه تنها برای فرد بلکه برای سلامت و پایداری کلیه روابط او نقش بسزایی دارد. افزایش خودباوری به بهبود کیفیت زندگی فردی و اجتماعی کمک کرده و افراد را قادر می‌سازد تا با آرامش و اطمینان بیشتری در مواجهه با دنیای پیرامون خود قدم بردارند. به چند آیه از قرآن و روایات از اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام که اشاره به اعتماد به نفس دارد اشاره می‌شود:

**«هَيَّا رَحْمَةً مِّنَ اللَّهِ إِنَّكَ لَمَنْ وَلَوْ كُنْتَ فَتَا خَلْقٍ لَّانْقَضَ مِنْ حَوْلِكَ قَلْعُكَ
كَهَفٍ وَاسْتَفْزِ لَوْ قَتَلْتَهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِنَّمَا كَرِهْتَ قَتْلَ كُلِّ آلَةٍ لَّعَلَّ عِبَادَ
الْفَوْحِ يَلِ»** (آل عمران/159) پس بر اثر رحمتی از جانب خدا، نرم‌خویی کردی نسبت به آنها و اگر
خشن و سخت‌دل بودی، قطعاً از دور تو پراکنده می‌شدند. پس از آنها درگذر و برای آنها طلب آمرزش
کن و در کارها با آنها مشورت کن.

توضیح: این آیه به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم خطاب می‌کند که با مهربانی و نرمی با یاران خود رفتار کند. نرم‌خویی و مدارا، جزئی از خصایص اعتماد به نفس است که فرد مطمئن از نفس، قادر به اعمال آن در موقعیت‌های مختلف است.

«قَدْ عَمَّ النَّسْرُ نَسْرًا * قَدْ عَمَّ النَّسْرُ نَسْرًا» (انشریح / 5 و 6) پس همانا با هر سختی، آسانی هست. همانا با هر سختی، آسانی هست.

توضیح: این آیات ما را تشویق می‌کنند که به رغم سختی‌ها و دشواری‌ها، همواره امیدوار باشیم و بدانیم پس از هر دشواری آسانی پدیدار خواهد شد. این باور مثبت، مؤلفه‌ای کلیدی در شکل‌گیری اعتماد به نفس است.

«قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي خَيْرًا * فَإِنَّ لِیَ خَيْرًا * وَاجْعَلْ لِي خَيْرًا * فَإِنَّ لِیَ خَيْرًا * وَاجْعَلْ لِي خَيْرًا * فَإِنَّ لِیَ خَيْرًا» (طه 25 الی 28) پروردگارا! سینه‌ام را گشاده ساز و کارم را آسان کن و گره از زبانه بگشا تا سخنم را بفهمند. این دعا نشان دهنده درخواست موسی (ع) برای تقویت بیان و اعتماد به نفس در برابر فرعون است که به ما می‌آموزد چگونه دعا و توسل به خدا می‌تواند در تقویت خودباوری ما نقش داشته باشد.

روایت از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم «إِسْتَعِذْ بِاللَّهِ لَا تَعْبُدْ» (علاءالدین علی بن حسام، کنز العمال ج: ۳، د، ح، ۴) از خدا کمک بخواه و ناتوان نباش.

توضیح: این حدیث تاکید دارد بر این که برای رسیدن به اهداف و مواجهه با چالش‌ها، باید همواره خواستار یاری خداوند باشیم و هرگز خود را ناتوان و عاجز نپنداریم. این کلام، معنای عمیقی از خودباوری و استقلال در برابر مشکلات را نشان می‌دهد که می‌تواند به عنوان یک اصل بنیادین در تقویت اعتماد به نفس عمل کند.

روایت از امام علی علیه السلام: «الْتَفَتْ بِاللَّهِ أَفْتَلَّ جَبَامِي» (عبد الواحد بن محمد التمیمی الأمدی، غرر الحکم، ح 605) اعتماد به خدا بهترین عبادت است.

توضیح: امام علی علیه السلام در این حدیث، اعتماد به خدا را به عنوان یکی از برترین اشکال عبادت معرفی می‌کند. این اعتماد، نه تنها بیانگر توکل عمیق به خداوند است، بلکه نشان دهنده درجه بالایی از خودباوری و اعتماد به نفس در فرد است که می‌داند خداوند همواره او را در هر شرایطی یاری می‌رساند.

نتیجه گیری

نیاز به عشق و محبت از تولد با کودک است. کودک به واسطه این ارتباط ابتدا با مادر وبعد با پدر و به تدریج با سایر نزدیکان رابطه نزدیکی پیدا می کنند. این ارتباط اساس تمام روابط بعدی کودک را تشکیل می دهد که علاوه بر خانواده، شامل ارتباط او با همسر و فرزندان، دوستان، همکاران و اطرافیان او نیز می شود. بنابراین کودکان تشنه محبتند و مهمترین منبع برای دریافت محبت، پدران و مادران هستند برخی از والدین فکر می کنند که تنها با ادای وظایف محبت واقعی خود را ابراز داشته اند در صورتی که در تربیت صحیح و پرورش فرزندان ابراز محبت به صورت اختصاصی ضرورت دارد. پژوهش حاضر ابزارهای ابراز محبت والدین به فرزندان را در مسیر رشد و تعالی خانواده را بررسی کرده و در پایان بدین موارد رسیده است.

۱. اظهار محبت به فرزندان

۲. بوسیدن

۳. درآغوش گرفتن

۴. بازی کردن

۵. هدیه دادن

۶. شخصیت دادن به کودک

۷. مسئولیت دادن به فرزندان

۸. عزت نفس و خودکفایی

منابع

قرآن

نهج البلاغه

1. ابن بابویه، محمد بن علی، عیون أخبار الرضا علیه السلام تهران، چاپ: اول، 1378 ق.
2. آمدی، عبدالواحد بن محمد، غرر الحکم و درر الکلم، 1 جلد، دار الکتب الإسلامی، قم (ایران)، چاپ: 2، 1410 ه.ق.
3. امینی، ابراهیم، خودسازی یا تزکیه و تهذیب نفس، 1 جلد، شفق، قم (ایران)، چاپ: 8، 1375 ه.ش.
4. بهشتی، احمد، تربیت از دیدگاه اسلام، 1 جلد، دفتر نشر پیام - قم (ایران)، چاپ: 1.
5. جوادی آملی، عبد الله، تسنیم، تفسیر قرآن کریم، قم، مرکز نشر اسراء.
6. خامنه‌ای، علی (رهبر جمهوری اسلامی ایران)، مکارم الأخلاق و رذائلها، 2 جلد، دار إحياء التراث العربی، بیروت، چاپ: 1، 1428 ه.ق.
7. شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة قم، چاپ: اول، 1409 ق.
8. صفایی حائری، علی، تربیت کودک؛ موسسه تحقیقاتی لیلۃ القدر، قم، چاپ سوم، 1388 ه.ش.
9. طباطبایی، محمدحسین، ترجمه تفسیر المیزان، 20 جلد، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی، قم، چاپ: 5، 1374 ه.ش.
10. طباطبایی، سید محمدحسین (علامه طباطبایی)، سنن النبی؛ مترجم محمدهادی فقهی، مومنین، قم، چاپ اول، 1385 ه.ش.
11. عاصمی، مهدی، پیام آور نیکی ها (نگاهی جامع به سیره عملی پیامبر(ص))؛ حاذق، ایران، چاپ دوم، 1312 ه.ش.
12. فیاض‌بخش، محمدتقی، کرامت نفس در تربیت کودک؛ نشر فردافر، ایران، 1390 ه.ش.
13. قائمی، علی، اخلاق و معاشرت در اسلام، 1 جلد، امیری، تهران (ایران)، چاپ: 1، 1364 ه.ش.
14. کلینی، محمد بن یعقوب، کافی (ط - الإسلامیة)، نشر اسلامیة، تهران، چاپ: چهارم، 1407 ق.
15. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی، حلیۃ المتقین، 1 جلد، لقمان، قم (ایران)، چاپ: 2، 1369 ه.ش.
16. محمدیان، بهرام، نگاهی دیگر به حقوق فرزندان از دیدگاه اسلام؛ انجمن اولیا و مربیان، ایران، چاپ چهارم، 1390 ه.ش.
17. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار استاد شهید مطهری، 30 جلد، صدرا، قم، چاپ: 8، 1372 ه.ش.
18. مکارم شیرازی، ناصر، پیام قرآن، 10 جلد، دار الکتب الإسلامیة، ایران، تهران، چاپ: 9، 1386 ه.ش.
19. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، 28 جلد، دار الکتب الإسلامیة، تهران، چاپ: 10، 1371 ه.ش.
20. مکارم شیرازی، ناصر، زندگی در پرتو اخلاق، 1 جلد، سرور، قم (ایران)، چاپ: 6، 1386 ه.ش.

21. وزیرى، مجيد، حقوق متقابل كودك و ولى در اسلام و موارد تطبيقى آن؛ شركت چاپ و نشر بين الملل، چاپ دوم، تهران، 1378 ه.ش.